

БИОЛОГИЧНО РАЗНООБРАЗИЕ НА БЪЛГАРИЯ

Биологичното разнообразие на територията на нашата страна е забележителен природен феномен. Разнообразният релеф, геология, специфичните микроклиматични условия и хилядолетната човешка дейност определят богатото разнообразие на видове, съобщества и природни местообитания, голяма част от които са с консервационна значимост. На територията на страната са представени 3 биогеографски района – алпийски, черноморски и континентален, разнообразни съобщества и екосистеми, както и почти всички основни типове местообитания на Европа.

От особена важност са растителните и животинските генетични ресурси (редки, застрашени и ендемични видове, гори, лечебни растения, гъби, черноморски и сладководни видове риби, диви видове - предшественици на културните растения и породи животни), използвани за стопански и нестопански цели.

ВИДОВЕ НА ДИВАТА ФЛОРА И ФАУНА В БЪЛГАРИЯ

РАСТЕНИЯ

Богатството на българския фитогенфонд, отнесено към сравнително малката територия на страната е значително. С наличието на около **3 900 вида висши растения** се нареждаме на **3-то място на Балканския полуостров** – след Гърция и Албания. От тях **папратите са 45 вида**, **голосеменните са 17 вида**, **покритосеменните – около 3823**.

По-големият брой от видовете в нашата флора, **около 3330, са спонтанно разпространени** в равнините и планините на страната в повече или по-малко естествени или променени от човешката дейност местообитания. Те образуват групата на **автохтонните растения**.

Малко повече от **500 вида** дървета, храсти и тревисти растения са **ограничено разпространени** в българската флора. Част от тях са български или балкански ендемити, други са редки растения, остатък от древни флори или видове, чиито основни ареали лежат извън България. У нас те имат малко на брой популации, понякога в единични находища, често в граничните флористични райони на страната или във високите планини. **Много от тези видове са защитени от Закона за биологичното разнообразие в България (2002)**.

Друга група растения, около **560 вида, са плевели и рудерали**, повечето широко разпространени в места, променени под влияние на човешката дейност. **Част от тях**, като *Avena fatua* (див овес), *Capsella bursa-pastoris* (овчарска торбичка), *Papaver rhoeas* (посевен мак) и др. са **в днешните си местообитания от хилядолетия**, свързани с развитието на човешката култура още от ранното заселване на българските земи. **Други** като *Datura stramonium* (татул), *Galinsoga parviflora* (перуанска лайка), *Impatiens glandulifera* (жлезиста слабонога), *Malcolmia africana* (африканска малколмия), *Oxalis dilleni* (дилениево киселиче), *Xanthium spinosum* (казашки бодил), **навлизат по-късно** в резултат от преселването и миграциите на хора и животни, развитето на търговията и туризма, на процеси които продължават и днес. Към последната категория се отнасят и

т.н. инвазивни видове, които се разселват бързо и заемат свободни местообитания или изместват автохтонни видове.

Картината на биологичното и таксономично разнообразие на българската флора се допълва от групата на изчезналите от нея видове. Част от тях са намирани еднократно, други са унищожени в антропогенно силно нарушени природни местообитания. Повечето от тези видове са влаголюбиви или водни растения (хигро- и хидрофити), обитавали блата, влажни ливади, крайречни терени. Характерни примери са изчезналите *Caldesia parnassifolia* (парнасиеволистна калдезия), *Herminium monorchis* (едногруктов херминиум), *Hottonia palustris* (блатна перушина), *Lathyrus palustris* (блатно секирче), *Peucedanum palustre* (блатна самодивска трева), *Veronica euxina* (черноморско великденче).

Във флористичното разнообразие особено място заемат реликтните и ендемичните растения. Преглациалните (терциерни) реликтни видове са древни представители на арктотерциерна флора, запазили се в нашите земи от преди повече от два милиона години. Терциерни реликти са балканските ендемити *Aesculus hippocastanum* (конски кестен), *Lathraea rhodopaea* (родопска горска майка), *Haberlea rhodopensis* (родопски силивряк), *Pinus peuce* (бяла мура), *Pyracantha coccinea* (червена пираканта), *Ramonda serbica* (сръбска рамонда) и редица др., както и видове дървета, храсти и многогодишни тревисти растения с ареали извън Балканския полуостров.

Друга група видове, разпространени предимно във високите планини на България, са гласиални реликти. Част от тях са растения, които по време на последните залежавания в Северна и Централна Европа, мигрирали на юг в планините на Балканския полуостров, превърнали се в техни убежища (гласиални рефугиуми). Такива са гласиалните реликти *Campanula cochlearifolia* (дребна камбанка), *Dryas octopetala* (сребърник), *Isoetes lacustris* (езерен шилолист), *Parnasia palustris* (росица), *Primula farinosa* (брашнеста иглика), *Salix lapponum* (лапландска върба), *Saxifraga oppositifolia* (арктична каменоломка), *Soldanella pussila* (дребно крайснежно звънче). Част от гласиалните реликти са локални ендемити, резултат от видообразователни процеси, стимулирани от климатичните промени и динамиката на растителната покривка в нашите високи планини.

Спецификата на българската флора до голяма степен се определя от българските и балкански ендемични растения. Това са 498 вида или 12.8% от видовото богатство на страната. Българските ендемити са 186 вида, балканските – 312. Повечето ендемити имат малки ареали, някои видове са с много ограничено разпространение, с малочислени популации и висока степен на застрашеност. Най-много български и балкански ендемити се срещат в Родопите, Пирин, Рила, Стара планина. Ендемичните растения са емблематичен символ на българската флора и едно от най-чувствителните и уязвими звена в природните екосистеми на страната. Повечето видовете са поставени под защита на закона на биологичното разнообразие и са включени в Червената книга.

Нисшите растения са около 1300 вида, а лишените – 709 вида.

ГЪБИ

През последните години бяха положени усилия за оценка на микотата на България. Инвентаризацията на гъбоподобните организми и гъбите у нас определено изостава в сравнение с тази на растенията и животните. Предстои да бъдат установени хиляди нови за страната видове, включително и нови за науката. Потенциалният брой на видовете в българската микота е оценен на 20 670.

Като важни стъпки за опазването на гъбите в България могат да бъдат оценени издадените червени списъци. Второто издание на **Червен списък на гъбите в България** включва **215 вида** торбести и базидиални гъби (37 вида критично застрашени, 105 вида застрашени, 40 вида уязвими, 14 вида почти застрашени и 19 вида с недостатъчно данни). Към момента, това е пълния официален списък на видовете със статус на застрашеност.

ЖИВОТНИ

Фаунистично разнообразие е изключително високо, предвид относително малката площ на страната.

Гръбначните животни в България общо са **около 790** вида и включват:

Риби –	210 вида
Земноводни -	18 вида
Влечуги -	37 вида
Птици -	428 вида
Бозайници -	97 вида

Фаунистично разнообразие на безгръбначните животни в България включва **30 000** вида (2001 г.)

В някои от тези групи страната може да претендира за челните места в Европа по брой видове. Само Испания и Гърция имат толкова богата херпетофауна, а от 35-36 вида прилепи, установени в Европа, в България се срещат 33 вида.

Значителен е и броят на животните, които се срещат само в България или на Балканския полуостров. Те спадат към категорията български или балкански ендемити. В много от българските пещери и южни планини са намерили убежища и са се съхранили голям брой животни от преди и от времето на периодите на заледряване на Европа, които отнасяме днес към категорията на реликтните видове животни. Тези живи фосили, оцелели от минали геологични епохи в нашата страна, най-добре разкриват пред съвременните зоолози пътищата за формиране и еволюцията на българската фауна. По богатство, разнообразие и ендемизъм на пещерната си фауна България е между първите страни в Европа. Но в сравнение с повечето средно- и западноевропейски страни тя е все още недостатъчно проучена във фаунистично отношение и пред българските зоолози и еколози предстои все още много работа за цялостно и всестранно изучаване на нашето богато и уникално фаунистично разнообразие.

НОВА ЧЕРВЕНА КНИГА НА БЪЛГАРИЯ

Във връзка с опазването на редките и застрашени видове са разработени Червени списъци на висшите растения и гъбите и е подготвена за печат нова Червена книга на България. В новата червена книга на България са включени 810 вида растения и гъби, 288 вида животни и 159 типа местообитания. Тя ще съдържа 3 тома - растения и гъби, животни и хабитати, както и електронна версия, в които ще бъде отразено съвременното състояние на популациите на консервационнозначимите видове и местообитания в България.

Разработването на Червената книга в частта ѝ, отнасяща се до растенията, е извършена на базата на предварителни оценки на категорията на застрашеност, направени по проект **“Червени списъци на висшите растения и гъби в България” (2003–2005 г.)**, финансиран от Министерството на околната среда и водите. За всеки вид, включен в Червените списъци, беше подготвена специална информационна карта с оценка на степента на застрашеност по критериите на Световния съюз за защита на природата (IUCN), данни за разпространението и състоянието на популациите, и анализ на информацията. Списъците съдържат общо 1416 вида, от които: 215 вида гъби, 297 вида

мъхове (77 чернодробни и 220 листнати), 18 вида папратовидни, 886 вида висши семенни растения.

Степента на застрашеност на видовете е определена, съгласно критериите на Световния съюз за защита на природата (IUCN). От 2000 г. IUCN въведе нова, съвременна и по-прецизна категоризация на степента на застрашеност. Вместо досегашните 3 категории (изчезнали, застрашени и редки), вече съществуват **7 категории на степен на застрашеност**, а именно:

изчезнали, критично застрашени, застрашени, уязвими, почти застрашени, слабо засегнати и с недостатъчно данни.

Том I – Растения, са включени общо **810** вида, разпределени по следния начин: водорасли – 6 вида (критично застрашени – 5, застрашени – 1); мъхове – 102 вида (чернодробни: критично застрашени – 10, застрашени – 17, уязвими – 6; листнати мъхове: критично застрашени – 17, застрашени – 25, уязвими – 27); папратови растения – 7 вида (регионално изчезнал – 1, критично застрашени – 6); голосеменни растения – 4 вида (критично застрашени – 2, застрашени – 2); покритосеменни растения – 542 вида (с категория „изчезнал“ – 1, регионално изчезнали – 11, критично застрашени – 198, застрашени – 293, уязвими – 39 избрани видове – български и балкански ендемити, включени в Приложение 3 на Закона за биологичното разнообразие и в Директивата за хабитатите); гъби – 149 вида (критично застрашени – 38, застрашени – 103, уязвими – 8).

В настоящия том са включени всички изчезнали, регионално изчезнали, критично застрашени и застрашени видове растения и гъби и, поради ограничения обем на изданието, само избрани видове (около 20%), получили категория на застрашеност „уязвим“.

Том II – Животни от Червената книга на Р. България се основава на познанията към 2006 г. - с установени вече над 30 000 вида животни от голям брой таксономични групи, а техният реален брой в страната е вероятно над 60 000. За целите на настоящето издание на оценка на степента на тяхната застрашеност за включване в Червената книга са изследвани всички гръбначни и голям брой безгръбначни животни от българската фауна, от които **над 400 вида се оказва, че отговарят на критериите на IUCN, а 288 вида и подвидове са включени** в новото издание с подробни статии, рисунки и карти.

За първи път в настоящето издание на Червената книга са включени с отделни статии **и 51 вида безгръбначни животни**, от които 12 вида се оказаха в категорията „Изчезнали“, а 39 вида са „Критично застрашени“.

III-ти том – Местообитания. Той включва описание и характеристика на природни местообитания, с висока консервационна значимост, в които се съхранява основният генофонд на страната. Това е продиктувано от дълбокото убеждение, че застрашените видове от българската флора, фауна и микота могат да се защитят и опазят най-добре, когато се познават и опазват техните естествени местообитания.

Новото издание на Червената книга е значително разширено и допълнено, и изцяло съобразено и актуализирано със съвременните препоръки, критерии и категории. Това допринесе до значителни разлики в бройките видове в различни категории.

Друг важен факт е и включването в новото издание на гъбите и на безгръбначните животни, което също води до значително увеличаване на броя видове и подвидове със степен на застрашеност.

Събраната информация увеличава отговорностите и ще позволи прилагане на подходящи мерки за опазване и управление на видовете.

Разнообразието на флората и фауната на страната ни има значима стойност като **БИОЛОГИЧЕН РЕСУРС**, важен за поминъка на населението и икономиката на страната. На първо място са **горите на България**, които покриват 1/3 от нейната

територия. Все още няма точна оценка на екосистемните услуги, които те предлагат на обществото, но безспорна е тяхната роля като средообразуващ фактор, източник на кислород, вода, дървесина и недървесни продукти, в това число паша, горски плодове и билки, местообитание на растителни и животински видове и среда за туристически, спортни и рекреационни дейности.

Стопанска значимост имат повече от 250 вида **лечебни растения** (1/3 от видовете с лечебни свойства), от които ежегодно се събират около 15 000 тона сухи билки. 200 вида са ядливите гъби, 10 от които са с промишлено или търговско значение. Обект на стопанско ползване са също 20 вида черноморски и сладководни риби, както и някои безгръбначни (охлюви). Важно стопанско, културно и биологично значение имат генетичните растителни и животински ресурси на България - разнообразието от диви и полудиви родственици на културните растения, местните сортове и породи, много от които са застрашени.

Биологичните ресурси играят определяща роля за поминъка на населението и икономиката на страната. Тяхното управление е важен елемент в контекста на устойчивото развитие и средство за повишаване на общественото благосъстояние.

ЗАЩИТЕНИ ТЕРИТОРИИ

В областта на защитените територии страната ни има дългогодишни традиции. Още през 1933 г. е обявена първата защитена територия в България – резерват „Силкосия”. През 1934 г. е обявен и първият парк на Балканите – Народен парк „Витоша”. От тези първи стъпки за защита на природата в страната досега е провеждана последователна политика за разширяване и укрепване на мрежата от защитени територии, която понастоящем обхваща приблизително **5,1 % от територията на страната**.

Защитените територии и ефективното им опазване допринасят за изпълнението на изискванията на редица международни конвенции и споразумения, по които България е страна. Част от тях са получили съответстващо признание и са включени в различни международни мрежи от защитени територии: 10 Рамсарски места, 16 биосферни резервата, два обекта на световното природно наследство на ЮНЕСКО – поддържан резерват „Сребърна” и Национален парк „Пирин”, а другите два национални парка - „Централен Балкан” и „Рила”, са членове на европейската мрежа от национални паркове PAN Parks. Преобладаващата част от защитените територии са включени и в мрежата НАТУРА 2000, което доказва тяхната конзервационна значимост и ефективния им принос в опазването на биологичното разнообразие.

През 2009 г. общият брой защитени територии достига 951, с площ 582076.5 ха, което представлява посочените 5.1% от територията на страната. Разпределението на защитените територии по брой в различните категории (съгласно IUCN) е следното: резервати – 55; национални паркове – 3; природни забележителности – 345, поддържани резервати - 35, природни паркове -11 и защитени местности – 502.

През последното десетилетие прилагането на устойчиви схеми за управление е цел на много от политиките, свързани с ползването на биологични ресурси. В резултат е натрупан значителен опит в подходите, методите и средствата за управление. В това отношение защитените територии предлагат уникална възможност за стимулиране развитието на районите, в които са разположени. Те представляват гаранция за запазена природа и високо качество на средата, които в съчетание с разнообразни и висококачествени продукти, услуги и производства са предпоставка за устойчиво и екологосъобразно развитие.

НАТУРА 2000

Натура 2000 представлява мрежа от защитени зони в Европа. Нейната цел е да осигури дългосрочното опазване в благоприятно състояние на точно определени растителни и животински видове, както и местата, които обитават.

Тя включва специални защитени райони, определени от страните-членки на Европейския съюз (ЕС), съгласно Директивата за запазване на природните местообитания и Директивата за защита на дивите птици. Обект на защита по двете директиви са около 140 природни местообитания и над 600 вида растения и животни със значение за ЕС. Страните членки следва да установят разпространението на тези местообитания и видове в своите територии и да поставят част от тях под защита, както и да осигурят механизми за тяхното управление с цел запазване и устойчиво ползване.

Като принос за Европейската екологична мрежа НАТУРА 2000, страната ни защитава над 80 типа хабитати, както и най-важните местообитания на 100 вида растения и 226 вида животни, определени от европейските директиви.

Съхранената природа означава съхранена почва, води, въздух, природни ресурси – т.е. нашият живот. Съхранената природа е и капитал за развитие на успешен бизнес – екотуризм, биоземеделие, устойчиво горско стопанство. За местните хора и общините НАТУРА 2000 е възможност за печеливш поминък, за земеделските стопани – възможност за получаване на средствата от европейски фондове под формата на компенсации. Приходите от всичко това ще останат за местните хора и заедно с предвиденото финансиране на стопанска дейност, която щади природата, ще допринесат за развитието на изостанали райони.

С Решения №№ 122/02.03.2007 г., 661/16.10.2007 г. и 802/04.12.2007 г. Министерски съвет прие списък от **114 защитени зони** за опазване на дивите птици и списък от **228 защитени зони** за опазване на природните местообитания на дивата флора и фауна. По този начин българската част от европейската екологична мрежа Натура 2000 възлиза на **33,8% от територията на страната и е един от най-високите проценти в Европа.**

По отношение на защитените зони за опазване на дивите птици към настоящия момент са обнародвани в Държавен вестник 90 защитени зони, за 11 е изтекъл 30-дневния срок за изразяване на мотивирани писмени становища по предложените режими, а останалите 13 зони за птиците ще стартира поетапно процедурата по обществен достъп.

По отношение на защитените зони за опазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна, с **8** Решения на ЕК от 12.12.2008 г. са утвърдени Списъците на защитени зони по Директивата за местообитанията, сред които три, съдържащи предложените от България списъци от защитени зони за опазване на природните местообитания. Тези Решения на ЕК са официално издадени на 13.02.2009 г. в Официален вестник на Европейския съюз (бр. 43), с което стартира процесът по обявяване на защитените зони за опазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна. Съгласно Закона за биологичното разнообразие, срокът за издаването на заповедите за обявяването им е 2 години от одобряването на списъка от ЕК.